

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Rózsa Lászlóné Szabó Dóra

A ZENEI TEHETSÉG FEJLŐDÉSÉT ÉS KIBONTAKOZÁSÁT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK VIZSGÁLATA

Témavezető: Dr. Balogh László

DE Bölcsészettudományi Kar
2008

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Ének-zene tanárként, tehetségfejlesztő szakértőként és négy zeneművész gyermekem anyjaként fordult figyelmem a zenei tehetségfejlesztés irányába. Vizsgálatomban azt a célt tűztem ki, hogy tehetségfejlődést befolyásoló tényezőket tárjak fel zenei tehetségek csoportjában, bemutassam fejlődésük, értékszemléletük, személyiségük jellegzetességeit, a közöttük fellelhető összefüggéseket. Olyan életkorú vizsgálati csoportot kerestem, amelyben zenei tehetségígérettek (Czeizel) találhatók, akik tehetségüket produktívan megmutatják.

Dolgozatom elméleti összefoglalásában a tehetségfogalmat Révész (1918, 1952) Czeizel (2004) és Balogh (2004) munkái alapján tekintetem át. A zenei tehetség fogalmának értelmezését főként Révész (1952) és Gembris (2002) munkáira alapoztam. A tehetség – zenei tehetség összefüggéseiben a Hany (1998) szerinti hat tehetség típust mutattam be, ezek a Galton – típus, Terman – típus, Winner – típus, Feldman – típus, Sternberg – típus, Ericsson – típus. Az elnevezések természetesen a típusalkotókról kapták nevüket. Fontosnak tartottam, hogy saját magam is definiáljam a zenei tehetséget, a következőképpen:

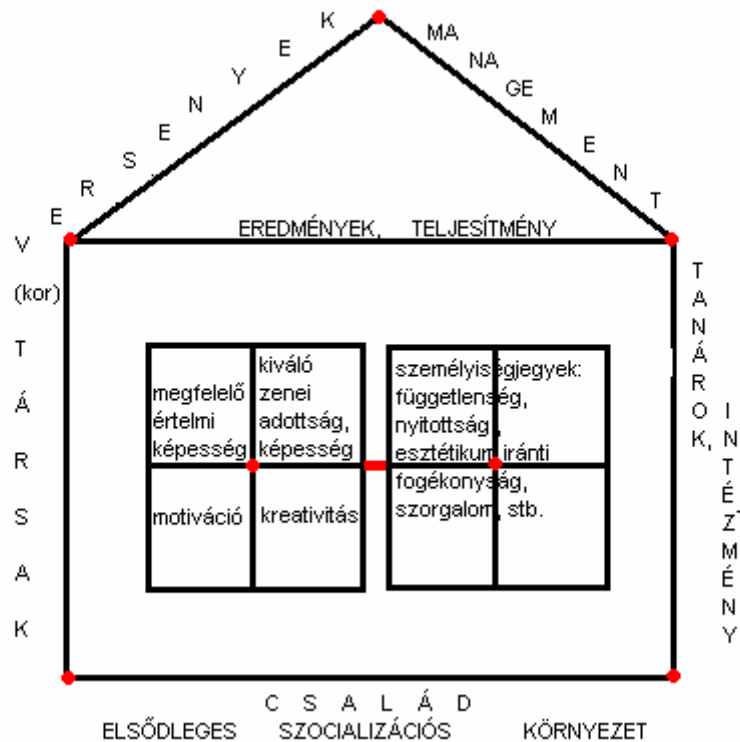
„A zenei tehetség a jó zenei adottságokkal rendelkező, optimálisan és mentálisan egészségesen fejlődő személy, aki megközelíti, vagy eléri zenei képességeinek felső határát, mely kimagasló zenei teljesítményben nyilvánul meg.” (disszertáció, 37. oldal)

E mellett egy szimbolikus modellben összefoglaltam a zenei tehetség külső és belső tényezőit, összetevőit: az intraperszonális jegyek a megfelelő, jó értelmi képesség, zenei adottságok és képességek, motiváció, kreativitás, megfelelő személyiségjegyek. Az interperszonális hatásrendszer elemei: a család, az iskola és a tanár, társak és kortársak, és a társadalmi értékesség megítélése a teljesítmény, elismerés és menedzselés során.

Az elemek találkozási pontjai • fontos döntési helyzetek a zenei tehetségek életében, s kérdéseket vetnek fel a kutatás számára is:

- A zenei tehetségben milyen sajátos személyiségjegyek együtt-járása vagy hiánya segítheti, illetve gátolhatja a tehetség kibontakozását?
- Hogyan működik a családi zenei kultúra továbbadása?
- Mit tesz/tehet a család?
- Mennyire befolyásoló tényező a zenei teljesítmény?
- Mit tartanak fontosnak a tanulók saját fejlődésük elősegítéséhez?

A modellt HÁZ – modellnek neveztem, s ekképpen ábrázoltam (disszertáció, 15. oldal):

II. Az alkalmazott módszerek vázolósa

Vizsgálati csoportom kiválasztásánál Révész (1918), Bastian (1989), Wing (1941) érveit tartottam szem előtt, így a 17-19 éves korosztályban, az ország 8 zeneművészeti, ill. művészeti szakközépiskolájában (Budapest /Bartók és Szent István/, Győr, Székesfehérvár, Vác, Debrecen, Miskolc, Nyíregyháza) 313 tanuló alkotta vizsgálati mintámat. Vizsgálódásom kétirányú volt:

- kérdőíves adatfelvétellel a hangszerstanulásról, a szülői háttérrel, a tanulók fontosnak tartott tevékenységeikről, a gyakorlásról, a fejlődést elősegítő tényezőkről, versenyen elért eredményeiről gyűjtöttem információt
- személyiségvizsgáló módszereket alkalmazva pszichológus segítségével három tesztet vettem fel: az Eysenck Personality Questionnaire (EPQ) felnőtt változatát, a SUPER – féle munka – érték kérdőívet, és a Gordon – féle Survey of Interpersonal Values (SIV) tesztet.

A kérdőívet és a teszteket csoportosan, osztálykörnyezetben töltötték ki a tanulók.

Az adatok feldolgozása SPSS programmal történt. A feldolgozás során fontos tehetséget mutató tényezőnek ítéltük meg a zenei versenyeken elért eredményeket, a zenei tehetség megnyilvánulását (produktumot). Ennek alapján két csoportot képeztünk, akiknek már vannak nemzetközi, országos vagy regionális zenei versenyeken elért eredményei (T1 csoport N=155) és akiknek még nincsenek (T1 csoport N=158). Vizsgáltunk nemi és regionális eltéréseket is, s a munkaértékek feldolgozásában külső kontrollcsoporthoz is viszonyítottuk az általunk mért értékeket.

:

III. Az eredmények tézisszerű felsorolása

1. A családi minta és a zenei pálya kapcsolata

A családok többségében van minta a zenei pályához. Adataink szerint mintánkra jellemző, hogy a tanulók 77 %-ának van profi zenész vagy zenéhez értő családtagja. (szülők, nagyszülők). Az adottságok genetikai öröklődésén túl a szociokulturális hatások is jelentősek. A zenész családokban előfordul, hogy a szülő kezdi el legelőször a gyermek tanítását. 37-en jelölték meg ezt a tényt, leginkább a zongora (12 fő) és a hegedű (7) az a hangszer, amelyiken otthon kezdődött a tanítás. 4 családban egyáltalán nincs zenész, mégis a szülő kezdte el tanítani a gyereket. Az ilyen aktív szülői magatartásnak a versenyeredménnyel való kapcsolatát vizsgálva keresztábra alapján szignifikáns összefüggést kapunk $\chi^2=3.95$, $df=1$, $p<0.05$. Azt gondolhattuk, hogy az említett szülői magatartás növeli annak esélyét, hogy a tanuló versenyeredményt fog elérni. Amikor azonban azt is figyelembe vettük, hogy van-e profi zenész a családban, az alábbi háromdimenziós keresztábrát kellett elemeznünk:

Versenyeredmények, kezdeti szülői tanítás, és a profi zenész szülők kapcsolata

		Van-e profi zenész a családban?			
		nincs		van	
		Szülő tanít		Szülő tanít	
		nem	igen	nem	igen
díjazott	igen	84	6	47	18
	nem	109	5	36	8

A fenti három változó, azaz a díjazottság (D), a profi zenész jelenléte a családban (P) és a szülői tanítás (S) kapcsolatrendszerét a LEM nevű szoftverrel, loglineáris elemzéssel vizsgáltuk. Azt találtuk, hogy a {DP PS} modell illeszkedik az adatokra ($\chi^2=1.8194$, $df=2$, $p=0.4026$).

Ez azt jelenti, hogy a profi zenész jelenléte esetén szignifikánsan gyakrabban tanítja a szülő először saját maga a gyereket, és a profi zenész jelenléte esetén szignifikánsan gyakoribb a

díjazott tanuló is. Ugyanakkor a modellből az is adódik, hogy a díjazottság és a szülői tanítás közötti, fentebb említett szignifikáns kapcsolat csak látszólagos, amit valójában az ő közös okuk, a profi zenész jelenléte magyaráz.

2. A korai kezdés és a tehetség kibontakozásának kapcsolata

A kutatások szerint (összefoglalja Acsády, 2003) a 7 éves kor előtti zenetanulásnak van maradandó hatása az idegrendszerre. Mintánkban 7 éves kor előtt 65-en, a minta 20,76 %-a kezdett hangszerén a zenetanulásba. A legtöbben 8 éves korban kezdtek hangszerükön tanulni (59 fő), ami összeköthető az alapfokú iskoláztatás és a zeneiskolai oktatás hagyományaival. Az elsős, második gyerekek először szolfézszt tanulnak, majd következő évben hangszeren is megkezdődik az oktatásuk. Zenei tehetségeknél a hangszerstanulás gyakran egybeesik, vagy meg is előzi az elméleti oktatást.

A korai életkor kimutatható, mert a 6-8 éves korban kezdők az egész minta 47%-át teszik ki. A mintában a korai, 4-6 éves korban kezdők nagy része zongora (19fő), a hegedű (17fő) és a cselló (6fő) hangszer, valamint szolfézszt jelölt, de volt 1-1 fő gitár, ütő, és népzene jelölés is. Az elméleti teóriáknak megfelel, hogy a zenei tehetségnevelést a kisiskoláskor elején, vagy már előtte jó kezdeni, mert a korai kezdés előnyt jelent a tehetség kibontakoztatásában, de nem jelzi előre a sikerességet! Adataink alapján vizsgáltuk, a hangszerstanulás kezdetének életkora összefügg-e a díjazottsággal, ill. a hangszerrel. Ehhez kétszemponos varianciaanalízist végeztünk. Azt kaptuk, hogy nincs interakció, de mind a *díjazottság*, mind a *hangszer* hatása szignifikáns. Azok, *akik már értek el versenyeredményeket, szignifikánsan hamarabb kezdtek zenét tanulni.*

3. A családi támogatás módjai és a tanulók eredményeinek összefüggése

A családok sokféle módon támogatják gyermekeiket, de a segítség módjában eltéréseket találtunk a zenész szülők és a versenyeredményeket elért tanulók esetében. Általunk felsorolt támogatási módokat kellett a tanulónak megjelölniük, hogy az jellemző volt-e családjukban. A családi támogatást statisztikai módszerrel vizsgálva hierarchikus klaszteranalízissel kerestünk csoportokat a 9 változó alapján. Három csoportot (klasztert) sikerült elkülönítenünk, melyek az átlagok alapján jellemezhetők voltak Ugyanakkor megvizsgáltuk, hogy e klaszterváltozónak van-e kapcsolata egyéb változókkal. *Szignifikáns összefüggést találtunk a zenész szülőkkel. (Khi-négyzet=39.4, df=6, p<0.001)* Az első csoportban az *anyagi*

támogatás és a nyomon követés emelkedett ki, továbbá a gyakorlásra való ügyelés. Itt 35 % a zenész szülő. A második csoport homogén, a szülők szinte mindegyik támogatási formában segítették gyerekeiket. Itt a szülők 78 %-a zenész. A harmadik csoportba tartozók segítették legkevésbé gyermekeiket, leginkább csak anyagiakkal, de otthon alig foglalkoztak velük és a gyakorlásra sem ügyeltek eléggé (mert valószínűleg nem értettek hozzá!). Ebben a klaszterben a szülők 76 %-a nem zenész volt.

A második klaszterbe tartozók – főként zenész szülők – akiknek nemcsak több lehetősége van a hozzáértésből adódóan a segítségre, ténylegesen is támogatják gyermekeik zenei fejlődését. Az eredményes teljesítményt befolyásolja a szülői támogatás. Érdekes volt számszerűen is vizsgálni, mennyivel többen jelölték meg a családi támogatást a T1 csoportban a másikhoz (T2) képest: mert bár változónként nézve nem találtunk szignifikáns különbséget a két csoport között, 9 változóból 8 esetben a T1 csoportbeliek nagyobb arányban válaszoltak igennel. Ez egészében mégis szignifikáns eltérést jelent, mivel a véletlentől való eltérést binomiális próbával tesztelve $p(x \geq 8) = 0.02$.

4. A tanulók véleménye saját tehetségük kibontakozásához szükséges feltételekről

A tanulók a saját fejlődésük szempontjából fontosnak tartott, általunk megadott szempontokat egy hét fokozatú skálán jelölték meg. Ezt a sorrendet kaptuk, a legfontosabbtól kezdve: 1. Szorgalom, kitartás 2. Tehetség 3. Továbbtanulás a Zeneakadémián 4. Szülői biztatás, segítség 5. Neves, elismert tanár 6. Anyagi biztonság 7. Továbbtanulás máshol 8. Jó menedzselés, pártfogók 9. Versenyeredmények 10. Jó iskolai bizonyítvány. Az utolsó helyen álló iskolai bizonyítvány fontossága is a középértéktől felfelé tért el (4,45), ami azt mutatta, hogy minden szempontot fontosnak tartottak.

Saját tevékenységeik fontosságának megítélésekor első helyre a gyakorlást tették, ezt követi a tanulás (annak ellenére, hogy a jó iskolai bizonyítványt kevésbé értékelik), a barátokkal való közös program, a nyelvtanulás, a kikapcsolódás, legutolsó helyen van a sporttevékenység.

5. A gyakorlás mennyisége és összefüggése az eredményességgel

Vizsgálatok bizonyítják, hogy a gyakorlás a teljesítményre befolyással van.

„Gyakorlat nélkül a tehetség elposványosodik” (Hubay, 1929), de Gardner szerint (1997) csak azok képesek sok órán keresztül gyakorolni, akik tehetségesek. A gyakorlás önmagában kevés a jó eredményhez. A tanulók becslése szerint tanítási időben átlagosan

minimum 1,38 órát, maximum 3,21 órát gyakorolnak hangszerükön. Hétvégén átlagban minimum 1,96 órát, maximum 3,91 órát foglalkoznak hangszergyakorlással. A versenygyőztesekről feltételeztük, hogy többet gyakorolnak. A vizsgálatból kiderült, hogy a gyakorlási idők tekintetében a versenyeredménnyel bírók nem gyakorolnak szignifikánsan többet, mint a többiek. Ekkor a maximális ill. minimális gyakorlási idők helyett ezek eltéréseit vizsgáltuk. Azt kérdeztük tehát, hogy a minimális ill. a maximális hétfégi gyakorlási idő mennyivel haladja meg a hétközi gyakorlási időket.

Bár a megfelelő csoportátlagok mintázata mindkét esetben hasonló volt, a versenyeredmény hatása csak a maximumok különbsége esetén bizonyult szignifikánsnak $F(1,246) = 4.395, p < 0.05$). Azaz, a sikeresebbek csoportja tanítási időn kívül, amikor több idejük van arra, amit szabadon, saját döntésüknek megfelelő tevékenységgel tölthetnek ki, jelentősebben növeli a gyakorlásra szánt időt. Úgy is fogalmazhatunk, hogy szabadidejükből többet vonnak el gyakorlásra. E mellett a hangszercsoport szignifikáns hatása itt is ugyanúgy fennáll, mint a gyakorlási idők esetén.

Tehát szignifikáns különbséget találtunk arra vonatkozóan, hogy a verseny-győztesek hétvégén, *több idővel növelik meg gyakorlási idejüket, mint azok, akiknek nincsenek ilyen eredményeik.*

6. A gyakorlás mennyisége és összefüggése a továbbtanulási szándékkal

A hétfégi maximális gyakorlási időben eltérés van azok között, akik zenésznek készülnek és azok között, akik ezt nem állítják magukról (még nem tudják, vagy más foglalkozást választanának). Azt találtuk, hogy a 4 óra feletti gyakorlási idő az, ahol szignifikánsan többen voltak a zenei pályára készülő. (Khi-négyzet=4.82, $df=1, p=0.028$.)

7. Nemi különbségek

A vizsgálatban résztvevők között 190 lány és 123 fiú volt. A különbségek a hangszerválasztásban jelentkeztek, vannak nőies (hárfa, blockflöte, fuvola, ének), férfias (szaxofon, tuba, kürt és a klarinét), és uniszex hangszerek. A nemek arányára jellemző, hogy a legtöbb tanuló által tanult hangszer, a zongora (60 fő) a lányok dominanciáját jelzi (41 fő), a második leggyakoribb hangszer a hegedű esetében bár több lány tanul hegedülni (26 fő), arányát tekintve a fiúk között picit magasabb (14,6%) a hegedülők száma, mint a lányoknál (13,7%). A nemek közti eltérések a személyiség-tesztek eredményeinél még említésre kerülnek.

8. Az EPQ teszt eredményei

	neme	Minta átlag	szórás	Magyar átlag	szórás	A magyar átlagtól való eltérés
extraverzió	Férfi	13,99	3,82	11,69	4,34	2,30
	Nő	13,63	3,94	10,39	4,52	3,24
neuroticizmus	Férfi	11,21	4,90	9,71	4,98	1,50
	Nő	12,08	4,66	12,64	4,96	-0,56
szociális kiváratosság	Férfi	7,73	3,35	11,08	4,86	-3,35
	Nő	8,80	3,54	11,84	4,32	-3,04
pszichoticizmus	Férfi	3,65	3,11	3,13	2,59	0,52
	nő	1,86	1,96	2,01	2,04	-0,15

A személyiségvonások tekintetében eltéréseket találtunk a magyar standardhoz viszonyítva, és a hangszercsoportoknak is volt befolyásoló szerepe.

A vizsgálati minta extraverzió átlaga mind a férfiaknál, mind a nőknél jelentősen meghaladta a magyar átlagot ($t=6,667$ $p< 0,001$; $t=11,332$ $p<0,001$), tehát a *zenei tehetségek (tehetségígérettek) extravertáltakabbak*.

Az énekeseknél a magasabb neuroticizmus érték (14,30) a hangszercsoportok páronkénti vizsgálata szerint szignifikánsan magasabb, mint a zongoristáké vagy a fúvósoké ($p=0.021$).

A szociális megfelelni vágyás alacsony értéke nonkonform viselkedésre utal, ebben az életkorban és tehetségeknél kisebb értéket is feltételeztünk.

A pszichoticizmus vonatkozásában nincsenek jelentős eltérések, de a hangszercsoportokat egy kontrasztvizsgálattal szembeállítva a vonósok és fúvósok átlaga lényegesen meghaladta az énekesekét és zongoristákét. ($p=0.011$)

9. A Super – féle munkaértékek hierarchikus rangsorának a kortárs csoporttal való összevetése

Legnagyobb eltérést mutatott az esztétikai értékek összevetése. A kortárs csoport hierarchiájában a 15 értékcsoporthoz a 13. helyen állnak, a zeneművészeti szakközépiskolásoknál a 3. helyen. Ezt egyrészt a zenei képzés hatásaként, másrészt a művésszé válás igényeként értékeltük.

10. Az interperszonális értékek (Gordon – teszt) szintjei

A tesztben a támogatás-, elismertség-, vezetés iránti igényt, a jóindulatot, az alkalmazkodást és a függetlenséget mértük. Feltételeztük, hogy az elismertségre törekvés jellemző lesz, a versenyeredménnyel rendelkezőknél még inkább. Hipotézisünk nem igazolódott, a fiúk között csak az egyik budapesti iskolában kaptunk „magas” értékű besorolást. A lányoknál egy másik fővárosi és egyik vidéki iskolában „alacsony” az elismertségre törekvés értéke. A többi helyen átlagos. A függetlenség mutató a lányoknál öt helyszínen magas, de alig lépi át a határt az átlagostól.

11. A regionális különbségek

A regionális különbségek az intézményi létszámadatok jelentős eltérése miatt érdemben nem értékelhetők. Ennek ellenére érdemes megemlíteni, hogy Gordon tesztben az egyik budapesti szakközépiskola növendékei közül egyharmaduké értékelhetetlennek bizonyult, sokkal nagyobb arány ez, mint más iskolákban. Arra következtethetünk, hogy itt sokkal több tanulónak volt nehezebb a kitöltési utasítás megértése, a verbális megértés. Becslésünk szerint a legtöbb roma származású fiatallal (főként fiúval) ebben az iskolában találkoztunk, részben ez ad magyarázatot.

Felhasznált irodalom

- ACSÁDY László(2003): A zenetanulás idegrendszeri háttere II/1., II/2. *Parlando* 2003. 1 – 2.
- BALOGH László (2004): *Iskolai tehetséggondozás*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen
- BASTIAN, Hans Günther (1989): *Leben für Musik*. Eine Biographie-Studie über musikalische (Hoch-)Begabungen. Schott, Mainz
- CZEIZEL Endre (2004): *Sors és tehetség*. Urbis Kiadó
- GARDNER, Howard (1997): *Rendkívüliek*. Kulturtrade Kiadó, Budapest
- GEMBRIS, Heiner (2002): *Grundlagen musikalischer Begabung und Entwicklung*. Augsburg, Wissner.
- HANY, Ernst (1998) :Aktuelle Konzeptionen von Hochbegabung. Kongressvortrag, München
- HUBAY Jenő (1929): Tanévnyitó beszéd. *Muzsika*, 1929. I. évfolyam 8-9. szám 70. oldal

- RÉVÉSZ Géza (1918): *A tehetség korai felismerése*. Benkő Gyula Császári és Királyi Könyvkiadó, Budapest
- RÉVÉSZ Géza (1946): *Einführung in die Musikpsychologie*. A. Francke AG. Verlag, Bern
- RÉVÉSZ Géza (1952): *Talent und Genie. Grundzüge einer Begabungspsychologie*. A. Francke, AG Verlag, Bern
- WING, H. D. (1941): A factorial study of musical tests. *British Journal of Psychology* 31, 341-355. o.

IV. A szerzőnek az értekezés tárgyából megjelent vagy kiadásra elfogadott publikációi lapszám feltüntetésével

1. Rózsa Lászlóné (1999): Fluenciavizsgálati eljárások
In: *Tanulmányok 1999*. Debrecen KFRTKF 17-24.
2. Rózsa Lászlóné (2000): Kreativitás és zenei tehetségnevelés - Kreativität und die Betreuung von Talenten der Musik. In: *Der Wille zu den Werten - Az értékek akarása* Kaposvár CSVMTF 2000. 411 – 421.
3. Rózsa Lászlóné (2000): A beállítódás megjelenése egyes kreativitás-vizsgálatokban.
In: *Tanulmányok 2000*. Debrecen KFRTKF 2000. 73 – 87.
4. Rózsa Lászlóné (2001): Egy kreativitásvizsgálat adalékai a zenei tehetség portréjához
Módszertani Közlemények 2001. 5. 206-212.
5. Rózsa Lászlóné (2001): Zenei- és tanítói pályára készülők kreativitása.
In: Borbély Károly (szerk.): *Testvérműzsák* Győr 29-41
6. Rózsa Lászlóné (2002): Zenei adottságok és képességek
In: Pinczésné Palásthy Ildikó (szerk.) *A tanítóképzés jelene* Debrecen. 183-196.
7. Rózsa Lászlóné (2006): Nők a zenében (női zeneszerzők)
In: Szendrei Sándor (szerk.): *Tanulmányok* KFRTKF Debrecen 237-247.
- 8.. Dóra Rózsa Lászlóné (2008): Die besonderen Bedingungen und Faktoren der Entfaltung der musikalischen Begabung.
1stInternational Conference for Theory and Practice in Education. Current Issues in Education. 2008. Abstracts ISBN 978-963-06-5072-4; 57.
9. Dóra Rózsa: The Group Characteristics of Musical Talent.
Mikes International Hollandia. Közlésre elfogadva, 2008. máj. 29.

Előadások

- Grundgedanken über die Begabung
Erasmus program, Weingarten, Németország 2006. 05. 30
- Die Begabungsförderung in Ungarn von Beginn der Schulzeit bis zum Ende, und die musikalische Begabungsförderung.
Weingarten, oktatói konferencia, Németország 2006. 05. 31.
- Begabung und Kreativität
Erasmus program, Weingarten, Németország 2006. 06.1.
- Zenei versenyek értékhordozó funkciói
VI. Nemzetközi Erkölc-, Művészetfilozófiai és Nevelési Konferencia Kaposvár, 2001. aug. 29-31.
- Zenészek ötletgazdagságának vizsgálata a tehetség és a beállítódás összefüggésében
7. ECHA konferencia Debrecen, 2000. aug. 19-22.
- Kreativitás és zenei tehetségnevelés
V. Nemzetközi Erkölcfilozófiai és –Nevelési Konferencia
Kaposvár 1999.aug. 31 – szept. 2.
- A zenei nevelés esztétikai megnyilvánulása
Művészet és Oktatás. Országos Tudományos Konferencia. Debrecen 2007. november 7.
- A tanár szerepe a tehetségfejlesztésben
Tanítás – Tanulás – Tudás c. konferencia Debrecen, KFRTKF 2003. febr. 13.
- Zenei tehetségek fejlesztése – „Végig öt fej fokhagymát, csipetnyi törött borsot...”
Debreceni Tudományos Napok Tudás – Tehetség – Társadalom c. konferencia
Debrecen, DAB Székház 2002. nov. 23.

